

PROTESTÁNS ISKOLADRÁMÁK I-II.

Sajtó alá rendezte: Varga Imre. Bp. 1989. Akadémiai K. 1540 l. (Régi Magyar Drámai Emlékek XVIII. század 1/1-2.)

Huszonkilenc év telt el azóta, hogy Kardos Tibor és Dömötör Tekla kiadta a *Régi Magyar Drámai Emlékek* első két kötetét. 1989-ben a XVIII. századi iskoladrámák megjelentetésével újra indult ez a nagyon fontos és hasznos sorozat. Kardos Tibor a kezdetektől a XVII. századig mutatta be a magyar színjátszás történetét és emlékeit (munkájának értékelése mellett joggal érték bírálókat a bevezető tanulmányt és a dráma fogalmát túlságosan is tágan értelmező válogatási módszerét), Dömötör Tekla a XVII. századi drámaszövegeket közölte. Amellett, hogy erre az időszakra vonatkozóan is kerültek elő új adatok és drámaszövegek, szükséges volt a folytatás, a XVIII. századi magyar nyelvű színjátékszövegek kiadása is. Hatalmas anyagról van szó: csak az ismert magyar nyelvű iskoladrámák száma több száz, összesen 8 kötetben fognak megjelenni, felekezeti, illetve a katolikusoké szerzetesrendi bontásban. Az új kötetek külső megjelenési formájukban és felépítésükben is az *RMDE* hagyományait követik: rövid bevezető tanulmány után következnek a szövegek, amelyekhez részletes jegyzetapparátus tartozik: a műadatairól, a darab szerzőjéről, színrevivőjéről, a forrásról, az előadás körülményeiről. Az írásképpel, másolással stb. összefüggő adatok a „Szövegkritikai megjegyzések” rovatba kerülnek, majd nyelvi és tárgyí magyarázat következik. Az egyes drámákhoz tartozó bibliográfia zárja a jegyzetapparátust. Ez az utolsó pont az egyetlen, ami megváltozott az új kötetekben: a bibliográfia már nem szerepel önállóan, beleolvadt a jegyzet többi részébe, a szakirodalomra való hivatkozás (zárójelben) mindig az átvett információ mögött áll. A sorozat a minél pontosabb szöveghűségre törekszik, az autográf, szerzői kéziratot, illetve a szerző életében megjelent nyomtatott szöveget változtatás nélkül, eredeti formájában adja közre. A többi esetben is ragaszkodik az eredeti helyesíráshoz, csak a tulajdonnevek nagybetűs írásával és a mai központozás alkalmazásával avatkozik a szövegbe. Vannak ezen kívül természetesen olyan formai szabályok is, amelyek az egységesítést

szolgálják: a szerepnevek nagybetűs, kiugratott írása, a verses szövegek versszakokra bontása, sorszámozása.

Az Akadémia Textológiai Bizottságának ajánlásai nyomán készített szabályzat a drámák közlésének sorrendjét is meghatározza: az iskolák betürendjét és a darabok kronológiáját figyelembe véve épülnek fel az egyes kötetek.

Az elvek gyakorlati megvalósulását már a sorozat két darabján is megfigyelhetjük: 1989 végén szinte egyszerre került ki a nyomdából a *Minorita iskoladrámák* c. kötet (húsz drámaszöveget tartalmaz, sajtó alá rendezője Kilián István, *RMDE* XVIII. sz. 2.) és a *Protestáns iskoladrámák*, Varga Imre gondozásában. Ez utóbbinak, mint első kötetnek az elejére, általános bevezetőként odakívánczolt volna egy rövid ismertetés az iskoladráma fogalmáról, műfajairól, elterjedtségéről, művelődéstörténeti szerepéről, mert erről a szélesebb közönség mindeztidáig alig hallott.

Varga Imre több mint húsz éve foglalkozik a témával: 1967-ben az *Irodalomtörténeti Füzetek* sorozatában meg is jelentetett több magyar nyelvű unitárius színjátékot, s azóta is rendszeresen publikálja új kutatási eredményeit. Különösen jelentős felfedezése volt a turócszentmártoni (Martin, Matica Slovenska) és a csallóközi dráma-kolligátum, valamint az a napló, amit Buchholtz György késmárki iskolarektor írt, számot adva benne 15 iskoladráma megírásának, előadásának körülményeiről (ez utóbbiról éppen az *ItK*-ban jelent meg az első híradás 1983-ban). Mint a téma legjobb ismerője, Varga Imre szerkesztette a szövegkiadással párhuzamosan futó *A magyarországi iskolai színjátszás forrásai és irodalma* c. sorozat protestáns kötetét is. (Bp. 1988. MTA Könyvtára.) A protestáns darabok címjegyzéke közel 650 iskolai előadást sorol fel, ebből 494-et evangélikus iskolákban mutattak be, 34 adat fűződik az unitáriusokhoz, 124 pedig a reformátusokhoz. Nagyon változatos és gazdag anyagú ez a kötet, ezért jó lett volna a belőle levonható következtetéseket a drámaszövegek közlésekor újra közreadni. Varga Imrének igaza

van abban, hogy el akarta kerülni az ismétlést, a kétféle szempontú anyag keveredését, s igaz az is, hogy többször hivatkozik a protestáns címjegyzékre, részletesebb információért többször odairányítja az olvasót. Véleményem szerint azonban a két kötet közönsége, várható olvasótábora nagyon különböző. Az iskoladrámák címjegyzékeit szinte csak a szakemberek, irodalom és színháztörténészek, a művelődéstörténet kutatói, egy-egy város, egy-egy iskola monográfusai forgatják majd. A drámaszövegek azonban remélhetőleg a laikus olvasók figyelmét is felkeltik: a régi magyar irodalom iránt érdeklődők, népművelők, pedagógusok, diákok is potenciális olvasói ezeknek a szép köteteknek. Rájuk is gondolva hasznos lett volna egy kötetben megadni minden fontos információt, részletesebben szólni az egyes protestáns felekezetek színjátszásának arányairól, különbségeiről, az adatok időbeli-térbeli megoszlásáról. Enélkül nagyon megtévesztő lehet pl. az, hogy mindössze két magyar nyelvű evangélikus drámaszöveget és hozzájuk egyetlen oldalnyi bevezetőt találnak a kötetben, holott, mint a címjegyzékből is látható, az evangélikus iskoláiban mutatták be a protestáns iskoladrámák 3/4-ét. Igaz, hogy egyelőre csak két evangélikus drámaszöveget ismerünk, (ellentétben a pataki, a debreceni, a kolozsvári iskolák gondosabban megőrzött anyagával, a 38 evangélikus iskola kéziratosa anyaga nagyrészt elkallódott), a gazdag színhagyomány mégiscsak megért volna egy részletesebb bemutatást is. Az unitárius és a protestáns szövegek előtti bevezető jóval arányosabb, ezekbe viszont belekerült néhány olyan fontos műfaji kérdés is, amelyről inkább a kötet elején, abban a hiányolt bevezetőben kellene szólni, hiszen pl. a „declamatio” nem jellegzetesen unitárius műfaj, bár ott esik róla szó (I. 89.), a vetélkedés, a „certámen” fogalmát sem az első kötet vége felé kellene tisztázni (I. 567), hiszen már jóval korábban előkerül.

A *Protestáns iskoladrámák* összesen 50 drámaszöveget tartalmaz, két kötetben. A sajtó alá rendező hatalmas munkáját maga a szám is jól mutatja: ennél is fontosabb azonban, hogy ebből az 50-ből 26 itt jelenik meg először nyomtatásban, ezek nagy részét mindeddig a szakirodalom sem ismerte, előkerülésük Varga Imre kutatásainak köszönhető. A már említett két evangélikus

dráma mellett 7 unitárius (kolozsvári és tordai) és 35 református iskoladráma szövege került most kiadásra, ha ehhez hozzászámítjuk a szövegek variánsait is (van olyan darab, ahol a főszöveg mellett 3 variáns is szerepel a lapaljai jegyzetekben) ez a szám még nagyobb lesz. Hat olyan drámaszöveg van, ami sem pontos időhöz, sem helyhez nem köthető, a protestáns drámaszövegek közé való besorolásuk azonban így is meggyőző. A szövegkiadás alapjául 43 drámánál a kézirat szolgált, mindössze két olyan darab van, ahol csak a másodlagos forrásra tudott támaszkodni a sajtó alá rendező. (A 27. számú darab kézírata a kötet nyomdába adása után előkerült, talán a többi darab kéziratosa forrására is rábukkannak a kutatók.) A kéziratok használatára azért is volt nagy szükség, mert a korábbi szövegkiadások (elsősorban Bernáth Lajos 1901-es *Protestáns iskoladrámák* c. kötete, amely 13 darabot közölt, Gerecsér János, Szilády Áron, Bayer József, Dombi Béla publikációi) nem egységes elveken alapultak, a korszerű textológia követelményeinek nem feleltek meg. Varga Imre szövegkiadása a modern filológia elvei szerint készült, a kéziratok és a kiadott kötet szövegeit összevetve csak az olvasat különbözőségeiből adódnak problémák: a sokszor rongált, elmosódott kéziratlapokon nehéz az ékezetek hosszúságát megállapítani, a kis és nagy betűket megkülönböztetni. Két dologban viszont következtelen a szövegkiadás: amikor a másoló (a szövegek többsége nem autográf kéziratban maradt fenn) egybefűzja a névmást, a tagadószt, a kötöszt az utána következő szóval (pl. te-vagy, deismét, nemtartok) ezt a sajtó alá rendező néha megtartja eredeti formájában (pl. II. 1527.: „Általában követtük a másoló írásmódját, csak ritkán választottuk szét a szavakat, amikor első olvasásra nehézséget okozott megértésük”), néha viszont — a mai helyesírásnak megfelelően szétválasztja őket (pl. II. 1422.: „A *Virágos Kert* másolója itt is többször összefűzja a névelőt a főnévvel, a tagadószt az utána következő szóval. Mivel ebben semmi következetesség nincsen, észrevételezés nélkül javítottuk.”) Következtelen a szerepnevek egységes írásmódja is: néhány darabban külön jelölés nélkül formálja egyöntetűre a szerepneveket, és ezt csak a szövegkritikai megjegyzések között említi, másol viszont

kurzív szedés jelöli az eredeti formán tett változtatást.

A szövegeket követő apparátusban is rengeteg munka fekszik: aprólékos, hosszantartó kutatásokra volt szükség a darabok és az előadások adatainak feltárásához. A szakszerű, pontos kéziratleírások mellett azonban egy fellelhetetlen hivatkozást is találunk (lehet, hogy csak a nyomda hibájából): a 2. darab kéziratként jelzett Quart. Hung. 2530. szám alatt egy másik kézirat van az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában.

Az 50 drámaszöveg közül 21-nek sikerült a szerzőjét is megállapítani, a többi esetben legalább a másoló vagy a possessor nevét és adatait kutatta fel Varga Imre. A sokszor csak monogramokból, utalásokból, elszórt adatokból rekonstruált nevek, életrajzok a további kutatások számára is jó alapot jelentenek. (Ilyen pl. Bökényi János ekeli drámaszerző életrajza I.372.)

A darabok műfaji megoszlása eltér a jezsuiták (és a jezsuiták követő többi szerzetesrend) színjátszási gyakorlatától. Mindössze két történelmi dráma van közöttük, a két leggyakoribb műfaj a görög (12) és római (4) mitológiai dráma és az ószövegségi színjáték. (Az előbbieket közül kerül ki az egyik legszebb darab is, a 26. számú, amely Andromakhé tragédiájáról szól.) Szinte minden műben van allegorikus szereplő, de a kifejezetten allegorikus játéknak tekinthető darabok száma is magas. Néhány ritka iskoladráma-műfajt is találunk a kötetben: pl. asszonydicsőret, hitvitát. Ugyanazt a témát több iskolában is feldolgozták: ilyen pl. Eszter története (1., 2. sz.), Dido és Aeneis tragédiája (22., 34. sz.), a mesterségek dicsőrete (10., 12., 17.), a bor és a víz vetélkedése (25., 43.). A témák közismertsége, közkedvelt volta miatt a művek közvetlen forrását nagyon nehéz megtalálni, hiszen a bibliai és a mitológiai források felhasználásával készült eredeti műveknek is tekinthetjük őket. Néhány allegorikus és didaktikus dráma esetében szinte bizonyosra vehető a jezsuita hatás, ezekre Varga Imre is utal. Az előadás körülményeiről szóló jegyzet a szövegből kikövetkeztethető adatokon kívül a korabeli naplók és a sajtó híradásaira támaszkodik, a források széles körét felhasználva. A szövegek többsége a XVIII. század utolsó harmadából való. A leggyakoribb előadá-

si alkalom a nyári vizsga volt, de találunk a kötetben lakodalmi játékok, húsvéti darabot, és a tavaszi „mulattságok” idején játszott vígjátékok is (főként Sárospatakon). A 11. számú színjátékok 3 ifjú halála alkalmával írta Háló Kovács József, talán kideríthető lenne, hogy az előadás kapcsolódott-e a temetési szertartásokhoz.

A kötet új, és nagyon fontos eredménye az előadások énekelt betéteinek a dallamfeltárása. Ezt a munkát Papp Géza zene-történész végezte el, a dallamok azonosítása a dallamutalások és a strófaszerezet alapján korabeli énekeskönyvek segítségével történt. A nótautalások megfejtése, a dallamok rekonstruálása nemcsak az irodalom- és színháztörténészek, hanem a zene-történet művelői számára is értékessé teszi a kötetet.

Ahol az előadás szereposztása fennmaradt, ott azt is közli Varga Imre, ha ilyen nincs, akkor a darabok címe vagy prólogusa igazítja el az olvasót: az 1. sz. darabot pl. „gyenge nevendék deákok”, „fakadóban lévő szép oltovány ágak” adták elő, a sárospataki játékok szereplői „a vers írást tanulók” (poéták) voltak. Volt olyan előadás, amelyben az iskola több osztályának tanulói (pl. Losoncon „a ... Reformata Oskola Tagai”) is játszottak.

A nyelvi és tárgyi magyarázatok között nemcsak a régies és tájnyelvi szavak, az ismeretlen nevek, utalások magyarázatát sorolja fel a sajtó alá rendező, hanem a latin nyelvű rendezői utasítások fordítását is megadja. (Több olyan szöveg van, pl. a 3., 24., 25. sz., amelyek latin nyelvű variánsát vagy forrását is megtalálta, ezeket fordítás nélkül közli, véleményem szerint helyesen.) Emellett a közbiztonság, tréfa jelenetek cigány nyelvű szövegrészeinek a fordítását is megtaláljuk a jegyzetekben. Éppen a jegyzetek nagy száma miatt akad közöttük néhány helyesbítővel is: pl. az 'alit' ige (I. 85.) 'állít' értelmezése helyett a 'vél, gondol' lenne a megfelelő, az 'usikálódnak' (I. 122.) jelentése 'kunyerálnak, kérnek' stb.

A sok mitológiai és bibliai téma miatt mindenképpen indokolt volt a két vastag kötet végére összeállítani egy névmagyarázatot, amelyben a földrajzi nevek is helyet kaptak. Talán alaposabb lett volna a jegyzék, ha a történelmi személyek (pl. Titus római császár) neve mellett legalább egy

évszámot is találta az olvasó.

A függelékben közölt 15 fénykép egy kicsit segít visszaadni a XVIII. századi kéziratok hangulatát, és érzékeltetni azt a hatalmas munkát, amit a kéziratok kiadója, sajtó alá rendezője végzett, amikor közkinccsé tette ezeket a nehezen olvasható, mindaddig többnyire ismeretlen szövegeket.

Sajnos, ennek ellenére manapság nincsen igazán nagy becsülete a szövegkia-

dói munkának, pedig nagy szükség lenne rá, hogy a több évig, akár évtizedig tartó, aprólékos, precíz munkát, nagy tudást igénylő szövegkiadást megfelelő módon értékeljük. Az Akadémiai Kiadó mindenestre igen megbecsülte a kötetet: 613 forintot kér érte. Ilyen magas ár mellett valószínűleg jóval kevesebb helyre fog eljutni, mint ahány helyen érdeklődve, szívesen forgatnák.

Pintér Márta Zsuzsanna

RADNÓTI MIKLÓS: NAPLÓ

Sajtó alá rendezte Radnóti Miklósné; az utószót és a jegyzeteket írta Melczer Tibor; a szöveget gondozta Melczer Tibor, Székely Sz. Magdolna. Bp. 1989. Magvető Kk. 383 l.

Azt persze senki nem gondolja már komolyan, hogy „a klasszikus humanizmus”, „a ráció tisztelete”, „az igazi hazafiság”, „a művészi és emberi erkölcs”, „a magános helytállás és tanúságtétel” Radnóti „az új, a szocialista emberré válás folyamatának egyik előfutárává és példaképévé avatja és [...] utolsó éveinek nagy verseiben a magyar szocialista realista költészet jelentős képviselőjévé teszi” (Imre Katalin, 1966), de a tiltakozás nem a jellemnek és még csak nem is a jellemzésnek szól, sokkal inkább a levont következtetéseknek. Radnóti e magyarázattal lehetett *besorolni*, beilleszteni a „haladó magyar irodalom” áramába, ily módon lehetett magatartásából szocialista erényt, belőle magából antifasiszta hősi emlékművet faragni, és ez az értelmezés biztosította azt is, hogy az életúttal kapcsolatban óhatatlanul fölmerülő, de az akkori ideológia számára kellemetlen származási és hitbéli kérdések kikerüljenek a figyelem fókuszából. A nemrégiben megjelent napló bizonyossá teszi e nézet hamiságát (persze már a versek, fordítások és tanulmányok is kételkedni készíttettek), a naplót kísérő tanulmány pedig végképp szakít a hagyománnyal, mely Radnóti a munkásmozgalm számára kisajátítani próbálta, mégha fenntartásai voltak is vele szemben, és anélkül, hogy bizonygatná, nyilvánvalóvá teszi annak tévedéseit és megalapozatlanságát. A napló közkinccsé válása megteremti a feltételeit annak, hogy a korábbi elfogultságoktól megszabadulva közelíthessük meg

a Radnóti-életművet. Örömteli esemény közrebocsátása azért is, mert általa végre lehetőségünk nyílik arra, hogy magunk alkossunk véleményt Radnóti felfogásáról és az abból eredő magatartásról, szemben a korábbi időszakkal, amikor kénytelenek voltunk beérni sejtéseinkkel és a kortársak és barátok jóindulatú, szeretetteljes, de gyaníthatóan éppen ezért valamelyest mégis elfogult értékelésével (amennyiben nem tudtuk elfogadni a kötelező érvényűvé tett hivatalos állásfoglalást, melynek sok esetben éppen e kortársak és barátok voltak hívei vagy támogatói). Végezetül üdvözlendő a könyv azért is, mert Radnótinak egy eddig nem publikált, újabb prózai művével ismerkedhetünk meg, igazi, igényes prózát olvashatunk.

A napló szövege teljes, s ezért feltétlen elismerés illeti Radnóti Miklósnét, aki az intimitások és a Radnóti esetleg deheroizáló mozzanatok közlésétől sem riadva vissza, rendezte sajtó alá a rendelkezésre álló anyagot. Sőt, láthatóan nagy segítségére volt Melczer Tibornak, aki a jegyzeteket készítette (és a könyv szerkesztőjével, Székely Sz. Magdolnával a szöveget gondozta). Az elkészült kötetet látva nem kis önzetlenséget, odaadást és ügyszereget kell feltételeznünk mindhármójuktól, hiszen a könyv nemcsak tartalmában követi, de még külalakjában, vászonkötésében és színében is igyekszik követni az eredetit. Valószínűleg éppen a Radnóti iránt érzett nagyfokú tisztelet eredményezte azokat a